

detulerat misit protinus Bernhardum abbatem de Massilia (480), virum eximie conversationis et multarum in Christo virtutum, item alium Bernhardum, cardinalem diaconum sancte Romanæ Ecclesiæ, ut principibus Teutonici regni, qui, ut supra dictum est, 3 Idus Martii Foreheim²⁰⁰⁸ conventuri erant, occurrerent, eosque per ordinem quæ²⁰⁰⁸ gesta erant edocerent se juxta placitum dedita opera enim fuisse, ut die et loco statuto communibus sancte Ecclesiæ utilitatibus tractandis præsto esset, sed²⁰⁰⁹ domni Heinrici diligentia ita circumventum, ita omnes, per quas transitus esse potuisset, itinerum angustias præoccupatas, ut nec tuto in Germaniam progredi nec tuto Romam regredi valeat; proinde monere eos, ut suis interim rebus et regno

A Francorum, quod diu jam unius hominis pueri levitate vexetur quaqua possin, ratione moderetur: donec, si Deus velit adempta itineris difficultate, ipse venire, et collatis in medium consilia, quid utilitati, quid honestati omnium, quid paci ecclesiasticæ expediat, secundum ecclesiasticas leges decernere.

Nos more inertis poetæ extremo jam in opere languescentes, ingentisque materiæ mole superati, in longum satis, ut videtur, protracto volumini tandem finem imponimus, ut si cui forte post hæc ad describendam²⁰¹⁰ reliquam partem hujus historiæ manum mittere libuerit, ab electione Rudolfi regis congruum scribendi exordium faciat.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁰⁷ in F. 5. ²⁰⁰⁸ ea quæ 4. ²⁰⁰⁹ ad scribendum 4.

NOTÆ.

(480) Cf. Bertholdum hoc anno.

ANNO DOMINI MLXXIII.

P E T R U S

MALLEACENSIS MONACHUS, ORDINIS S. BENEDICTI.

NOTITIA HISTORICA.

Petrus Malleacensis, monachus Gallus ordin. S. Bened., scripsit libros duos De antiquitate et commutatione in melius Malleacensis insulæ et translatione corporis S. Rigomeri, ad Goderannum abbatem. Editi præterea parte mutilos Labbeus tom. II Bibliothecæ novæ Manuscriptorum, p. 222-288. Goderannus abbas fuit ab an. 1070 ad 1074.

PETRI MALLEACENSIS

AD GODERANNUM ABBATEM

LIBRI DUO :

DE ANTIQUITATE ET COMMUTATIONE IN MELIUS

MALLEACENSIS INSULÆ,

ET TRANSLATIONE CORPORIS SANCTI RIGOMERI;

SIVE

Qualiter fuit constructum Malleacense monasterium, et corpus sancti Rigomeri translationem.

LIBRI PRIMI PRÆFATIO.

Domino Patri GODERANNO famulorum Domini ultimus famulus PETRUS.

Quoniam quidem auxiliante omnipotentissima Dei et Domini nostri Jesu Christi manu, vitam actusque venerabilis confessoris Rigomeri ad calcem usque pro posse correxi; reverentia autem charitatis tuæ, Pater honorande, mihi sat jocunde, licet liberali peritla imperito, imposuit, ut quemadmodum quibusve personis in Malleacensi ecclesia sacrum

B corpus ejus translatum sit, quibus atque ibi miraculis claruerit, prout relate virorem veracium qui interfuisse prædicantur, ne posteros fateret, charis mandarem: primum quidem, fateor rem, arcti, deinde memetipsum fragilitatisque ruborem parvicens obedientiæ vigore Domino me committam, atque ab eo tantæ rei perfectionem ardenti corde

expetens aggressus sum. Verum prius libuit animo, ne ingratus essem patriæ, statum Malleacensis insulæ, prout ad nos ab antiquitate valuit transvadare, quibus quoque auctoribus exordium habuere ipsa quæ in eadem cernuntur ecclesia, depingere; demum autem quæ proposui enodando terminare.

A Jam vero meum erit operi incumbere: tuum autem ne frustra desudem, precibus adjuvare. Verborum ergo pomposa folia isthic minime requirantur, cum in ædibus Domini divina assertione plantari nemus veretur, et hæc exsequi nequeat paupertas sensus, sed simpliciter gaudeat grex Christi pusillus.

RELATIO INCIPIT.

§ I.

Igitur illa quæ Malliacensis dicitur insula, densissima pulcherrimaque quondam dicitur fuisse silva multitudine nihilominus ferarum admodum ditata. Amplissimo siquidem marisco hinc et inde cingebatur, qui ex duobus propter fluentibus fluminibus, quorum orientalis Alteria, australis quoque Separis vocatur, emanare cernitur, cujus crebris e paludibus voluptuosa pullulabant gramina, et apta omnium belluarum generibus, quarum quantus illic illis excreverat numerus diebus ad recitandum et lingua deficit et calamus. Immanissime autem eo præcipue undecunque suæ adventabant, quo et jugis terræ humor, secundum sui naturam, apta prætendebat volutabra, et excelsæ quercus optata pabula. Dumosa sane inter altas fagos, quarum innumera multitudo, erat, succreverant fruteta, quorum densitudo bestias ab impetu et laqueis venantium protegebat. Animalium equidem multitudine hujusmodi saltus carere nequibat, quoniam, ut prælibatum est et propter fluentem amnem, et numerosam paludem, et seminum idoneorum pastus, volucrum varietate, ac herbarum luxurie quarumcunque specierum animalia confluerent, in sese educabat largissime. Circa vero matutinas et vespertinas horas sat haurire auribus erat, quantum pro echo, tum ferarum ad sonos, tum volucrum garrulitates gracili silva tintu respondebat.

Princeps porro terræ Pictavorum, dux scilicet Aquitanorum, aulam non modicam ædificarat in ejusdem saltus latere, in qua, quotiescunque juvabat corpus plus solito venando exercere, deerant enim incolæ, valeret post nimios sudores congrua uti quiete. Sed et basilica, miro opere fundata, haud procul ab aulæ atrio in veneratione beatissimi pontificis Hilarii antiquitus fuerat; quo cum duce advenientes quique religiosi sacrosancta celebrabant missarum solemnia. In extremis quoque insulæ unde agitur, supra Separis alveum, quoddam genus hominum piscando quæritans victum, nonnulla tuguria confecerat, quod a majoribus Collibertorum vocabulum contraxerat. Quod nomen quanquam quædam servorum portio sortita sit, videtur tamen quod in istis conditione aliqua derivatum sit. Unde quoniam adest occasio ipsius vocabuli, perscrutetur interpretatio. Etenim Collibertus a cultu imbrium descendere putatur ab aliquibus. Progenies autem istorum Collibertorum hinc forte istud ore vulgi multa interdum ex usibus rerum vera dicentis, con-

traxit vocabulum, quoniam, ubi inundantia pluviarum Separis excrecere fecisset fluvium, relictis quibus incolebant locis, hinc enim procul habitabant nonnulli, properabant illo causa piscum. Sive ergo sit hoc aut aliud aliquid, hoc unum de illis fertur quod sint et ira leves, et pene implacabiles, immites, crudeles, increduli, et indociles et omnis propemodum humanitatis expertes. Aquilonaris certe gens, Normanni videlicet, quæ semper prædis, incendiis et rapinis ultra modum alios vexare parata prædicatur, præfatum flumen quam sæpe solita erat introire, ac quoscunque poterat bonis omnibus nudatos neci dabat. Horum gladio Collibertorum post non minimam suorum stragem deleta cantatur maxima multitudo.

Istius nempe modi a veteribus accepimus insulam fuisse ad usque piæ, recordationis Willelmi Aquitanorum fortissimi ducis, et Pictaviensem comitis tempora, illius Willelmi genitoris, cujus ope et auxilio fundata sunt mœnia Monasterii Malleacensis, in quo venerantur pie gloriosi Rigomeri membra Christi Domini confessoris ac sacerdotis. Verum hujus rei relatio congruo, Deo auctore, narrabitur loco. Qui gloriosus princeps, dum ad regni fastigia ordinanda esset adscitus, eaque maxime animi virtute quam ferro regere exoptaret, optimatum priorum consiliis, sororis Odonis famosissimi comitis, Hemmæ, scilicet religionis amicæ ac scientiæ, suffultæ, ut patuit ex fine, conjugio donatus est. Celebratis enim ipsius ex more nuptiis mox Malleacensi sese representat silvæ causa, sicut credebatur, venandi. Sed longe aliter providebat nostri clementia Redemptoris. Jam quippe tempus imminebat quo in ferarum conventiculis Jesu Christi, Dei et Domini nostri, ineffabilis misericordia condere asilum imperarat, quod miseros a diaboli morsibus erutos, suaque vanitate secretos, cœlestia perduceret ad regna. Adveniente vero principe Normannorum jam dicta rabies illum non voluit latere. Ad horum denique feritatem refrenandam, nutu sapientissimæ recenter acceptæ conjugis eo in loco quo gloriosi apostoli Petri modo cernitur monasterium jubet dux multæ fortitudinis erigi oppidum vallis, machinis propugnaculisque decentissime decoratum.

Interea dum inibi aliquantisper moraretur, quo res celerius ad effectum perduceretur, diatim pro foribus aulæ, de qua superius dicebamus, miræ magnitudinis adventabat silvestris porcus, moxque excitatis canibus et hominibus, ac si delusor quidam

ad cavernæ repedabat tutelam toto impetu qua pernoctare solitus erat. Die itaque quædam, dum hujus bestię creberrimam impune provocationem viri venandi guari in opprobrium sui conquerendo ascriberent, adest sus, iterat quæ diximus. Verum cum duce ea tempestate morabatur quidam miles, nomine Gautcelinus, et genere et corporis robore clarus, qui aliorum ad feram insequendam instigatus clamoribus, accinctus gladio, jam fuga lapsam ante reliquos persequitur totis nisibus. Tandem ipsa multo cursu fessa, stratum repetit læta, quo cubitum ire consueverat. At Gautcelinus, cursu rapidissimo omnes præveniens, inter densissima viburna deprehendit quo sese aper substraxerat. Verum quia multiplicitas spinarum callem concluderat, evaginato gladio, quæque nociva vicina exstirpat, sicque ad bestiam ferox appropriat. Is autem erat locus quo est monasterium quod dicitur Vetus. Illic etenim, sicut antiquissima post docuerunt fundamenta, antiquitus fuit ecclesia, cujus eversionis a nobis ignoratur causa. Remanserant enim tunc ipsa terna quæ in cryptis habentur altaria, licet fuissent tam imbre quam pruina valde detrita, inter quæ illa, de qua agimus, jacebat bestia. Quam ut sæpe fatus Gautcelinus cernere valuit, erat enim miræ magnitudinis, ne sese invaderet, timuit, et casu, utpote tremefactus, sacrum titulum illa de ara, quæ nunc venerationem beati continet Petri, ad eam aggrediendam comprehendit; sed postquam illud attigit (mirum dictu!) oculorum mox lumen amisit, atque omni pene corpore obrigit. Pro posse tamen sociis, quorum clamor circumcirca cuncta implebat, ascitis: Certissime, inquit, funestæ morti sum destinatus, quoniam in specie animalis istius hostis latet antiquus, cujus visione, quibus cernere facile est, opprimor doloribus. Cernentes equidem socii, qui advenerant, novitatem rei, et quid facto opus esset inscii, in manibus tollentes corpus ægroti, deferunt comitissæ vultu valde lugubri. Sapientissima vero mulier, eventu rei accepto, quam celerrime locum adiit, atque tam ex acervis altariorum quam etiam ex parietibus cryptarum quodum exstitisse ecclesiam colligens, ad ægrum rediit; utque binas faceret candelas, quarum longitudo et altitudinem corporis et complexionem proprii retineret capitis admonuit. Ipsas autem in loco illo ardendas, ut pervigil servaret edocuit. Quod is ubi egit, tacendum non est quid sibi evenerit. Nam ad suggestionem femine prudentis candelas æger faciens, ad illum quo illa, ut credebat, infortunia sibi acciderant, sociorum manibus defertur eoque tandiu luminariibus accensis excubando perstitit, donec difficultate somni oppressus, licet nollens, quieti daret defessos ortus. Tandem tenebris vivacitate crepusculi depulsis, custos interea dormire nescius, clementiam ægro impendit suæ pietatis. Jam vero Titan adventu ortus sui orbem lætificare cœperat, cum is, unde agimus, bajulorum voce excitus, et amis-

sum lumen, et omnino voletudinem sese recepisse benedicens Dominum cunctis propalat. Quæ ubi comitissæ indicpta sunt, quid super iis tractaverit, sequentia, Deo propitio, perdocebunt.

Princeps interea conjugem adiit, ordinem rei ab ea accepit. Et primum quidem dux his attonitus, deinde vocem exaltat in Christi laudibus. Mulier vero quodammodo præ sagans mariti animos a Domino inspiratos: Non abs re, ait, domine mi, opinor, talia diebus tuis contigisse, quin potius per hæc conjecto te ad major quædam Dominum provocare. At ille: Fateor, inquit, hæc mea est cogitatio. Verum quonam modo id exsequi debeat, mente adhuc pertracto. Tu autem si quid super his habes, dicito quo utrum conveniat rei communi deliberetur, consulto. Restauretur, intulit illa, ad Domini, si placet, famulatum locus, dictenturque expensæ quibus satis sit ædificatoribus. Et quia communis regni utilitas, et bellicus labor tui eget, meum, si jubes, erit operi incumbere; tum quoque necessitatibus mortalium obviare. Siquidem videtur consequens quoniam juxta illum locum construis causa tuendæ patriæ oppidum, quo ad animarum salutem pro me, quæ carc tua effecta sum, aliquod erigatur confugium. His oblectatus affatibus heros consona petitioni ejus omnimodis concedit, utque opus acceleraret obsecravit. Porro mulier assecutis votis cordis sui, idoneos diversis e partibus artifices collegit, nutibusque eorum plene obsecundans, quæcunque ejusmodi expetebant exercitia brevi primo paravit, deinde mundato, et emenso loco, jam Christo duce fundamenta conjecit. Postremo, dispositis ad opus instigandum procuratoribus, jam segura aliis sese impertita est rebus.

§ II. Natus est Willermus cognomento FERBRACHIA.

Nec multo post filium concipit, quem paterno nomine appellavit. Enimvero jam parietes cœpti operis undique in alto se erexerant, ac præpositi venerabilis femine materiam ad tecta componenda præcidi jusserant, cum ecce hostis teterrimus humani generis diabolus fomenta odii inserit utriusque conjugis pectoribus. Celebrabatur namque ea tempestate ore multorum, principem, dum a Britonum sinibus reverteretur hospitandi gratia Toarcense adiisse oppidum, ac cum conjugem vicecomitis admisisse adulterium. Cujus flagitii dedecus, ubi primum comitissæ innotuit, jamjam marito molesta existere, quotidieque despectum sui impropere cœpit. Ille quoque quamplurimis verbis sese excusare gestiens postquam advortit feminam levitatem sedare non verbo tenus posse, querimonias ejus statuit surda aure postponere. Paucis vero hinc evolutis diebus, dum illa per campestria Thalamonensis terræ iter faceret, offendit eam, quam virum suum credebat stuprasset. Irruens ergo toto impetu in eam, de equo quam turpiter præcipitat, ac multiplicibus contume-

tiis affectam, comitantes se quatenus iibidinoſe nocte quæ imminebat, tota ea abuterentur, concitat. Quod illi exſequentes mane facto pedibus illam effugant. Iſ ita patris ad ſeſe rediens mulier, quale facinus egerat, quamque grave mente perpendit: revolvensque ſecum quod conſequens erat, dico autem iram ſuper tanta audacia, imo ſtultitia, implacabilem mariti, noctu cum paucis elapſa Cainonem caſtrum, quod ſuæ tunc ditionis erat, expeſiit. Quæ omnia ubi princeps accepit, indicibiliter mœſtus, qualem tanto ſcleri rependeret vicem anxius exquirere cœpit. Verum quoniam aberat perſona huiusce pravitatis auctrix, impuneque abſceſſerat, furorem reſpreſſit: res tamen, quibus eam dotaverat, cuidam ſtrenuiſſimo ſecundum huius ſæculi pompam militi contradidit. Verum ut Malliacenſe, quod ipſa inchoarat cœnobium, inde perficeret imperavit. Dat ille fidem. Creditum eſt. Porro autem iſ, quod promiſerat, utpote cœnis filius poſtponens, quæque potiora ſuo reſervabat uſui præter pauca quæ præbebat intimato operi. Nam quæcunque ex his rebus quæ monaſterii cœpit cauſa et maritus conjugis et ea deſtinaverat conſtruentibus illud juris militi ſuppetebat ex integro, ipſe ejuſque ſequaces nimia voracitate, temulentia, luxuria exſtirpabant.

At clementiſſimus rerum omnium rector Deus, qui piorum vota miſericors adjuvare eſt ſolitus, poſt duorum, ut fertur, annorum curriculum conſilio virorum ſapientium utriuſque conjugis, unire dignatus eſt divortium. Siquidem omnis terræ populus tam diuturnam ducis ſui erga uxorem iram vehementer exhorrebat, et quoniam multiplici copia boni donec illa ſecum adeſſet mundum cingeret, replicabat quæ ea fugiente reſceſſerit, miſerandaque calamitas mox aſurgens, quæ ſuæ ſubjacebant ditioni oppreſſerit. Creditur igitur princeps his quæ dicebantur, furoreque ſedato mulieri annectitur: quæque illi prius delegaverat augmentans ſeſe, dum ſibi indignaretur, graviter erraſſe conſitetur. Prudentiſſima denique femina priſtino vigore reſumpto quæcunque ad ſupplementum Malliacenſis eccleſiæ congruere accipiebat quam celerrime efficere cogebat, cenſumque non minimum ædificatoribus effundebat. Nec multo poſt, volente Domino, illud ædificium plenum accepit effectum. Gaudet princeps omniſque regni conventus.

Quadam autem diu cum marito familiare inſit colloquium, rogans illic viros plantare ad Dei aptos famulatum. Cui ille: Si quid tu in principio petiſti, quia et ego alias intendo, tu hanc rem prudenter diſponere memento; quæque vero utiliter perfece- riſ mihi complacere credito. Tum illa Gaubertum monaſterii Sancti Juliani martyris abbatem quod Turonis habetur ad ſe accerſiens totius ordinem rei enarrat; ſeque illic tredecim fratres, quorum unus Prior diceretur titolare velle, et ex ſuo eos cœnobio præſtolari, ſi ipſe votis ejuſ annueret, prædicat.

A Abbas quoque, quoniam ſibi et ſanguinitate et multo erat munere obnoxius, libenter obaudit fratresque ad hoc idoneos contradit.

Prælocutum tamen ac definitum eſt tandiu eccleſiam illam et monachos ſuæ ordinationi ſubesse, donec largitate utriuſque conjugis atque reliquorum terræ dominium tenentium virorum ita temporalibus dignitatibus ditetur ut abbas loco illo opportune inſtituatur proprius. Scriptura firmatum eſt. Deinde ſæpedicti fratres advenerunt. Monasterium receperunt, monachile penſum domino more ſolito obtulerunt. Indicibile gaudium adventu ſuo comiſſe præbuerunt.

B Paucis vero evolutis diebus pleriſque epiſcoporum ad curiam ducis præfati adveniunt, ac de communibus eccleſiæ ſanctæ utilitatibus, præſente principe diſſerentes, nonnulla idonee decreta ſta- tuunt. Inter quos Burdegalenſis archiepiſcopus vocabulo Gumbaldus cum aliquibus ſuffraganeis ſuis aderat, quem princeps conſilio conjugis, quoniam religionis amicus ferebatur, ad dedicandum Malliacenſe cœnobium invitat. Conſentit ipſe, et una cum reliquis ejuſdem ordinis ſolemniter celebrat conſecrationem baſilicæ: qua expleta aliquos epiſcoporum princeps ſecum aſſumens cauſa conſecrationis eccleſiæ Beati Hilarii, quam coram ipſius aula principis conſtitutam prædiximus, ad eam eos duxit. Pictavienſem vero ſolum pontificem ſecum comiſſa retinuit ac multa Sanctorum pignora quæ undecunque collegerat, in ſiniſtro cœnobii unde agimus membro illo teſte recondidit. C Poſtremo coram principali ara veniens quæcunque a marito ſub appellatione dotis acceperat in vicinia inſulæ terram ſcilicet quæ Podius Letardi vocatur unc cum ſervis quos illuc ex nativo ſolo ſuo adduxerat, loco et monachis tradidit, ſicque læta diſceſſit. Verum quoniam Malliacenſium eccleſiarum auctores prodere promiſimus, tempus ſuadet et res, ut aliquantulum illuc ſtylum deflectamus.

§ III. — Qualiter fundata eſt eccleſia de Lihee.

Eadem ſane tempeſtate patriæ huic ſeſe quidam præſentat monachus arte medicus, natione, ut fertur, Italus, qui pro artis peritia mox duci, qui aliquibus vexabatur doloribus, ſit notiſſimus. Is autem poſtquam ex urina viri vim naturamque paſſionum collegit, congruens eidem remedium præſtitit. Nihil tamen ab eo lucri expetiit, niſi ut concederet locellum ſibi in amplitudine Malleacenſis ſilvæ, quod cellulam et breve oratorium retinere poſſet in veneratione Genitricis Chriſti Domini noſtri. Quo annuente fundavit eccleſiam quam hactenus vocamus Liecenſem capellam. Unum porro de eodem viro accepi quod litteris mandare ratum credidi: Quoddam quippe adierat oppidum Mareventum vocatum: quatenus cuidam nobili aliquod ſcientiæ ſuæ impenderet (nam ægrotabat) medicamentum. Porro autem dum aliquot ibi dies faceret, præſenſit quod irrevocabiler immatura mors ſibi immineret: acci-

toque, qui se comitabatur, puero, quasdam specierum suarum potiones terere, vinoque miscere designavit: demum autem quatenus retrogradum iter quam cito arriperent, imperavit. Virum dictu! per omnem viam quotiescunque dolorem mortem minitantem sentiebat, paululum potionis prædictæ sorbebat, mortem avulsam valetudinemque corporis resumptam viva voce ostentabat. Quod tandiu fecit, donec ad ecclesiam quam a se ædificatam diximus, venit. Verum ubi sepultura ad votum ejus esset effecta: Humana, inquit, cedant medicamina, et reparationis nostræ, dico autem corporis et sanguinis Christi Dei mei afferantur cibaria. Allatum est ergo quod postulavit, piaque devotione sumens ergastulum carnis exivit. Hæc de tanto viro cum mihi retulisse sit gratum, nulli cogito fore onerosum.

§ IV. — *De ecclesia sancti Pientii*

Præterea in eadem insula cernitur ecclesia in honore beati Pientii, ut dicitur, episcopi fundata; quæ ipsa vetustate admodum probatur antiqua. Cum autem persona ejusdem fundatoris ecclesiæ, quisve beatus fuerit Pientius quæritur, quantum adverte utriusque rei certitudo ab hominibus nescitur. Totius nempe vulgi ore prædicatur, quod Colliberti, de quibus superius dicebamus, eam ecclesiam ædificaverunt, atque in ea quoties piscandi gratia illuc advenissent, mysteria missæ audiverint. Sed et de beato Pientio refertur, quod cujusdam custodis ecclesiæ beati Petri Pictavis fuerit filius, atque in eadem crescente religione vitæque merito postea officium suscepit episcopatus. Verum hæc utrum sint vera, ut diximus, dubitatur. Hæc de antiquate Malliacensis insulæ nobis comperta fideliter descripsimus. Restat itaque ut quæ proposuimus, omissa digressionem, exsequamur.

§ V. *Willelmus dux et Emmelina conjux iterum irascuntur.*

Uterque conjux unde sermo huc usque pertractus est, iterum ad invicem irascuntur, et mulieri multiplices pœnæ minantur. Quid amplius morer? Iterum fugatur. Quæ ad suos veniens filium, quem ex principe suscepit, ipsi furari fecit: æstimans namque furorem viri sui implacabilem, suumve reditum desperans, Burguliense cœnobium ædificare cepit quod, auctore Domino, in brevi completum consecrare fecit, beatique Petri Romæ ditioni submit. Interea maritus multo jam senio contractus mundialem pompam spernens apud beatum Cyprianum Pictavis sanctæ religionis habitum suscepit, ac Malliacensem ecclesiam projectis Turonensibus monachis ob contemptum uxoris beato Cypriano subjecit. Nec multo post abbati ejusdem monasterii iratus eum deseruit, et beati Maxentii cœnobium ingrediens usque ad mortem illuc se perveraturum spondit. Post quinquennium quoque grave incommodum incurrit, quod sibi accidisse nonnulli asserant ob facinus amissæ uxoris. Credidit homo accusatoribus ac honorabiles regni sui deligens legatos

A ad complanandos exasperatæ feminæ dirigit animos obsecrans ut si visitet priusquam se amara opprimat mors. Verum illa primum venire abnegat, post nihilominus dulcedine eloquentiæ nuntiorum multipliciter delinita atque fletuum et precum varietate instigata una cum filio ad virum properat nobilium multorum agmine vallata. Enimvero cernens princeps prudentiam cum potentia mulieris et pulchritudinem filii de se nati ad referendas innumeras laudes Christo se totum convertit eo quod et nobilissimam filii indolem ad regni gubernacula aptam ultra quam credebat et conjugem diu male tractam amoris suo reconciliari paratam sentiebat. Paululum igitur hujusce læticiæ causa a morbo relevatus communi consultu matri ac nato regnum tradit quæque eis agenda fuerant prudenter admodum imperando disposuit. Ante omnia quoque dolum Bosonis Marchiensis comitis contra se actitatum allegans non solum filium, verum etiam cunctos qui eo confluerant proceres ad vindictam sub jurejurando constrinxit. Is enim Boso ubi advertibat principem unde agimus, cujus dono, ope et auxilio ad comitatum proventus erat, chiragrigo morbo oppressum, variisque passionibus obsitum, præsciens quoque, quod pene imminebat ejus videlicet obitum, fide quam promiserat oblita, prius calliditate occulta cepit sibi subjugare ejus oppida rura et municipia: deinde amicitiiis muneribusque colligare nobiles quosque ac sua castella: postremo crescente emulatione Pictavam civitatem noctu multo stipatus milite irrumpere aggressus est, reliquaque nihilominus regni possidere jura, sed avertit eum Redemptoris mundi clementia. Postquam itaque ex dispositione regni itemque procuratione sui dux verbum conclusit sacrosancta mysteria nostræ reparationis obnixè expetiit: quibus assumptis coram suis, ut scriptum est, in senectute bona vivendi finem fecit. Sepultus sane est post triduum in sinistro sancti Maxentii latere atque multorum precibus ac lacrymis Deo commendatus Christiano conditus est mors. Post ejus exsequias ad præceptum filii sui Pictavis terræ nobilitas convenit deliberatura quo pacto paternum dedecus in hoste ulcisci et divisa provincia valeret concordari. Breviter compertum est ac sacramento firmatum, neque adhuc Bosonis audacia quiescebat.

D § VI. *Qualiter fuit bellum inter Bosonem comitem Marchiæ et Guillernum ducem Pictaviæ, et qualiter Adalmodis comitissa fuit uxorata dicto Willelmo duci, mortuo ejus marito.*

Adalmodis quidem uxor ejus observatrix admodum carajorum atque maleficiorum quodam responso diabolico jactabat se accepisse in brevi Pictavensem se comitissam fore, Maritus autem quoniam nulla vera ejus præscio audiverat, lætus effectus puipe uxorem absque se conscendere non posse ad conjectati honoris credens fastum jamjam petulo et dictis et factis Pictavorum detectus est ad-

versarius Obsedit quippe ubi dominum suum obiisse veloci nuntio advertere potuit, castellum quod Gentiacum dicitur, eo quod et civitati proximum et multi copia boni completum, et subita juventute munitum illo tempore habebatur. Conjiciebat etenim dubio procul quod consequens videbatur esse, videlicet a se illud captum iri posse, quod nullum sibi ulterius municipium obsisteret. Quam factionem ubi modernus princeps præsensit, liberare suos collecto exercitu obsessos armis ultricibus quam celerime properavit. Cumque vicinia hostilis exercitus experisset, nobiles quosque ac belli procurandi gnaros ordinandi informandique causa per omnes acies dirigit; et ut ad hujusmodi negotium, partim verbo partim majorum exemplo, sufficienter instruerent viva voce imperavit. Nec dissimilia his dabat Boso præcepta suis. Verum ubi ad conflictum ventum est, post multorum vulnera et neces tandem Boso, cuncto pene amisso milite, addictus turpiterque fugatus est. Qua patrata Pictavorum dux, Domino permittente, juvamenque ferente, victoria, oppidum quod Rupes Medeldis vocitatur, eo quod ditioni Bosonis præfati subjacebat, obsedit et oppugnando cepit: in quo Adalmodem ejusdem Bosonis conjugem repertam fidelibus suis servandam contradidit. Quam cum lascivia juventutis quæ latera observabat principis ad mariti injuriam decerneret ludibrio tradi, severe dux restitit, nobilitatemque feminæ miseratus, atque electis sufficienter militibus ad matrem, quæ Candida dicebatur, eam honorifice direxit. Pro cuius humanitatis gratia promisit mater Candida usque fluvium Rhodanum regni ejusdem principis per se dilatare jura. Nec est mentita. Porro autem Boso paucis emensis diebus gravi incommodo correptus turpiter decessit, factionum quoque in dominum commissarum pœnas luit. Cujus Emma principis Pictaviensis genitrix sine agnito, clam legatos ad Candidam mittit, eaque consulta, Adalmodem ejusdem Candidæ filiam filii sui conjugio sociavit, Ad candida haud immemor sponsonis suæ eo usque quo prædixerat, Pictaviensem ducatum augmentavit.

His denique et hujusmodi prosperitatibus principis confirmatus in regnum, mare suggerente, ad Malliacense cœnobium extollendum convertit studium. Nam quo primum tempore patere ejus ad idem cœnobium ædificandum conjugem suam, sicut supra retulimus, perpulit, totum insulæ corpus, ob silvam in ea concretam, præter particulam quamdam ad aquilonem Mariscum a via vocata veteri vergentem, sibi venandi causa retinuit. Tum itaque dux votis piæ matris alludens, Turonenses fratres, quos genitor a prædicto cœnobio, causis prælibatis intercedentibus, fugarat, clementer revocavit, quæque prius habuerant restituit, atque eos honorifice tractaturum respondit. Credunt illi et veniunt, et promissa omnia adepti sunt. Nec multo post venerabilis Emma ducis genitrix, post multiplicia sanctorum ac-

tuum exercitia, quadragesimo primo ætatis suæ anno, regni vero filii, ut aiunt, secundo, e carnis progressa est ergastulo. Verum priusquam decederet, filium ad se accersens: Mi, inquit, nate, ego jam, cujus te charitas ultra humanos, si dici fas sit, educavit affectus, ut cernis, defungor. Hoc unum vero ante a te expeto, quatenus, ob mei perpetuam memoriam Ecclesiæque Malliacensis augmentationem tuitionemque, ultimo ac si valedicentes jungamur osculo, demum autem læta emigro. Cumque illius vocem ad hanc petitionem matris ubertas lacrymarum intercluderet ac singultum, nutibus tamen, quibus poterat, ipsius desideriis corde tenus annuere se indicabat, et quia de his meminisset, post ejus obitum operibus declaravit.

B § VII. De Theodelino abbate Sancti Petri veteris.

Ut autem ad superiora redeamus, cum Turonensibus monachis quidam advenit frater, vocabulo Theodelinus: de quo quoniam grandis nobis est sermo habendus, ejus et patria significanda est et genus. Fuit quippe, ut fertur, genere Hebræus, natione Gallus: jamque adolescens monachicis disciplinis instructus, atque procedente tempore vita et conversatione simulque activis exercitiis solertissime præditus, itæmque ingenio, modestia, consilio, constantia, prudentia, præcipue vero lenitate decentissime ornatus. Huic sane et præposituræ laborem et totius monasterii deliberationem abbas suus, imo per eum commisit Dominus. Qui prima adventus sui fronte, quippe prudentissimus, explorare eorum incolarum, ad quos accedebat, animos volens, quædam famulis extraneisve, quasi vecordis, prætendebat indicia; quo facilius ex eorumdem verbis et gestis, virtutis an imbecillitatis viri essent, dum se ac si insanum attenderent, aliqua colligeret argumenta. At ubi paulo post levitatis eos ventosæque jactantiæ malo laborare animadvertit, tum quo pacto eorum pompam tolerando quamlibet amicitie suæ adjungeret pertractare cœpit. Et quidem potentium fastus muneribus interdum placabat: mediocrium vero tum leni moderatione, tum exhortatorio sermone complanabat; præcipue autem subjectis sibi fratribus quæque necessaria sufficienter admodum et humane inpendebat, et ita unicuique sese liberalem atque hilarem ostentabat, ut singulus eorum amplius cæteris ab eo se diligi corde crederet. Cumque his et hujusmodi domi forisque floreret, fama que probitatis ejus longe lateque percurrens nec ipsum terræ ducem lateret, sed etiam alloquiis ejus sæpissime privatim et publice uteretur; post aliquantum temporis apud abbatem suum invidia delatorum ac si tyrannus accusatur, liberalitasque ejus in ambitionis partem ascribitur, quodque eam non causa Domni, quin potius acquirendi honoris gratia excerceat, divulgatum habetur. His igitur commonitis elusus abbas quam facile nugacibus prælatorum more credidit, propediemque sese id experiri per semetipsum necessariis amicis intima-

vit. Accelerato siquidem itinere clam Burguliensi cœnobio, cui præerat, se excutiens, Pictavorum fines ingreditur, fratrem quoque accusatum nimis profligari contumeliis. jam patulo minatur. Postera nimirum die in quadam Burguliensis cœnobii cella divertens. quæ Malliacensis ecclesiæ habetur affinis industria quorundam se amantium nocte eadem viro Dei Thedelino patefiunt minæ et odia proprii abbatis. Mane itaque facto, fortissimo rerum Domino invocato, simulque puritate conscientie confusus, apparatu venturi Patris necessario famulis commisso, conscenso equo obviare ei stuit corde constantissimo. Cumque non longe processisset a monasterio Patre obvio, equo cui insederat, neglecto, toto corpore in palude, quæ magna eo loco erat, prostrato, benedictionem ab eodem more implorat solito. Is autem in eo neque visum deflectens neque verbum aliquod proferens citato gressu pertransiit, eumve, ceu hostem, obduratis visceribus sprexit. Tum mirabilis Theodelinus proverbium memoratu dignissimum, voce est libera prosecutus.

« Certe, inquit, re ipsa probabitur utrum tu duritia improvisa, an ego patientia mecum a cunabulis, si dici fas sit, concreta victoriam adipiscar facilius, Nam, nisi hinc me assurgere jusseris, definitum in Christo opperor quod hic me inveniat finis. Interea abbas talia non curans longiuscule a loco secesserat, cum ab audientibus accipit quæ humiliter prostratus vir jam dictus ei dixerat. Verum hi qui secum aderant fratres, valde miserati hominem, ante rei exanimationem, præsertim publice, id abbatem facere non debuisse lacrymabiliter allegant; atque hujusmodi factum monachis quidem inauditum, sæcularibus vero detestandum enuntiant.

Quorum suggestionibus paululum abbas inclinatus: « Retrogradum, inquit, iter unus vestrum arripens virum convenient, eumque surgere mei vice cogat, et nos subsequi admoneat, ut, si obedierit, quia vere humilis sit cunctis clarescat. » Ubi autem ad virum Dei abbatis delata sunt edicta, ac si cœlitus admoneretur. surrexit, totaque illa die aspectus ejusdem Patris valde sapienter declinans, parvitate cibi potusque etiam inimicos ad misericordiam protraxit. Delatores sane injurias eum sat modeste perferre, itemque rei discussionem omni aviditate præstolar, cernentes, simulque pudore commentatæ a se falsitatis metuentes noctu effugiunt, sacrum vero hoc judicium pravitate intantatæ sapientibus relinquunt Porro subsequenti die ad negotium dirimendum locus expetitur. accusatores una cum diffamato citaverunt. Is alacer corpore nitida conscientia fesus adest, nugaces abesse reuntiantur. Quo abbas accepto, dum præ confusione aperire sibi os non esset.

A quoniam quidem nihil justæ querimonie erga male tractatum fratrem revera inveniret, prius quidem levitatem animi in credendo falsa apud se reprehendens, postea vero quæque a personis talibus audierat, verecunde tamen, his qui se circumstabant referens, cur indignatus sit exponit. Cumque præfatus frater rationem redderet honeste de objectis: « Te, abbas etiam inquit, filii, horum fuga et suam invidiam et tuam quoque innocentiam aperte detexit. » Ilæc quoque dicens surrexit, priorque satisfaciens veniam supplex ei postulavit. Quod Theodelinus cernens humo et ipse acclinis noxam Patri benigne remisit. Peracta itaque reconciliatione, utilitatibus quas in commisso sibi officio Theodelinus fecerat abbas delectatus, et ut quotidie in melius proficeret, neque adulantium linguas amplius metueret paterne est exhortatus. Ad monasterium igitur post triduum sæpedictus abbas revertitur: Theodelino fratri multo plura quam prius committuntur. Nec multo post et abbas moritur. Quo defuncto princeps Pictavorum Malliacum adiit, cuique ipsum cœnobium, cui jam multa largitus fuerat ac largiri sperabat, commendaret, tractare cœpit. Cumque parentum confœderatio memoriæ occurrisset, quandoquidem jam tot prædia eadem possedisset ecclesia quorum amplitudo abbatem proprium exigeret, etiam si progenitorum ejus id industria in primordio cœpti operis non statuisset, licet ipse insula adhuc præter prædictam particulam sibi deesset, nulli justius quam Theodelino, qui multos eo in loco sustinisset labores, regimini ejusdem præficere basilicæ animadvertit, quique multos nobilium suæ obnoxios fecisset bonitati. Quod ubi optimatibus qui secum aderant significasset, eisque hoc complacere perpenderet, sæpe taxatum virum Dei advocat, quidque sibi super eo in hujusmodi negotio animus suggereret ei revelat. At ille modesto quidem ac rationaliter dum ei et prioribus suis etiam post Patris decessum et sanctæ maxime regulæ se subesse ideoque tale quid sine fratrum consilio voluntate et licentia suscipere non posse inferret, tum dux viros ad rem peragendam gnaros ad fratres monasterii intimatos direxit, obsecrans sibi et virum concedi et scriptis plene tali annuere electioni. Illi vere pro sui reverentia libenti animo prætendunt principi quæ postularat omnia. Qui assecuto cordis sui voto, præsule urbis suæ vocato, Malliacensi cœnobio Theodelinum Patrem præficit, auctore Domino. Is autem quamprudenter quamque humane officium sibi commissum administraverit, quia ullius eloquentia plene id nequit, sequens ex parte pagina, si Deus annuerit, prædocebit Sed jam hic sermonem claudamus, quæque restant alio principio ordiamur.

LIBER SECUNDI PRÆFATIO.

Omnis res quæ partibus constat tandiu imperfectionis dispendio notatur, donec eadem necessariis

omnino supplementis cumuletur. Nam, licet quilibet domum ædificare volens vitæ fundamenta jaciât,

cæmento ac lapidibus parietes undique pro modo componat dispositæ qualitatis, quousque tamen desunt tigna, laquearia et tecta, ædificium illud pars vocari potest, plene domus non potest. Et in omnibus quidem penitus ædificiis hæc eadem valet consideratio reperiri. Sed et Redemptor noster, ubi ædificatorem turris sumptuum necessaria ad supplementum operis opportuna providere debere, alioquin illusionibus videntium eum subjacere admonuit, quam sit pro nihilo habendum incipere et non consummare luce clarius propalavit. Si igitur inchoatio etiam boni imperfecta parvipendenda est delusionique obnoxia, res autem bene cœpta ac solide compacta laude dubio procul dignissima; insistendum ergo est omni incipere conanti ut principium operis exornet decore perfectionis. Quapropter ego, qui jussis tuis, Pater venerabilis Goderanne, cum meo etiam pudore parens, quippe imperitus. in præcedentibus succincte quidem sed sufficienter, ut puto, quia vere de antiquitate et commutatione in melius Malliacensis insulæ, quæ Deo duce nonnullis jam repromissionis terra effecta est, aliqua retuli, atque ad eum usque locum quo sacrosancta religio primum in eadem caput extulit, cœnobiumque in ea recenter constructum abbatem promeruit, protraxi; ne cœpta parvitatibus meæ consummatione careant, orationibus tuis fuis, ad supplenda quæ restant, imo de Domini auxilio præsumens, stylum deflexi. Parum autem mundi sapientum, præcipueque Peripateticorum versuta sophismata, si quando simplicitatem indoctæ linguæ meæ subsannaverint, revereor; quoniam quidem ipsi tum majores scientiæ partes se assecutos jactitant, quando confuso ordine profusis circumlocutionum ambagibus, esse alicui, quod est, negato, et quod non est, sophisticè imposito, vera, quantum in ipsis est, occultantes, ficta quasi probabiliter pro certis inducunt. Quorum astutiam quivis enervare poterit, si, quando aliquid proponunt, silentium sibi indixerit; neque enim melius eorum tumor dicendi frangitur, quam ut silendo rejiciatur. Ludant ergo insultantes superbum sapienter simplicibus; tolerant simplices, et tacendo negligant horum plausus. Verum jam hæc omittentes ad propositum accedamus, surda aure quoque quorumcunque sugillantium felleos rancores transgrediendo linquamus.

§ I. *Qualiter abbas Theodelinus rexit suos monachos apud Sanctum Petrum, et qualiter erat primus de concilio Guillelmi comitis.*

Igitur, modo quo superius duximus, viro Dei Theodelino levato abbate, de ampliatione ac augmentatione commissæ sibi Ecclesiæ cœpit multa sollicitudine secum multa pertractare. Quo tempore quidam vir Maroliensis oppidi, non mediocriter ditatus, comperta fama fidei et probitatis ejus, eum adiit, multamque summam denariorum ultra non-gentas libras ei commisit. Ex qua omni summa ter-

iam ei partem obtulit, quatenus quod restabat sibi

suisque custodiret filiis. Quod ipse libenter fideliterque adimplevit. Verum, quoniam jam illo tempore abundantia iniquitatis maxima ex parte bonum excludere cœporat charitatis, adeo ut debita reverentia minime impenderetur antiquis etiam sanctorum locis, quam [f., quæ] potius conculcabantur a pessimis, colligens animo reverendus heros noviter ædificatum cœnobium dilatari nequaquam facile posse absque donariis terræ principis, quam familiariter ei adhærere ac imperiis ejus humiliter parere, atque ex collatis sibi muneribus eum sæpissime honorare sedulaque officia, prout opportunitas et rei et temporis exigebat, exhibere consilium fuit. Cumque exercitiis hujusmodi intentus principi acceptus esset et gratus, adeo ut in maximis quoque negotiis ejus consiliis et dispositionibus magis fidem daret quam cunctis suis optimatibus, hacque de causa apud ipsos etiam aulicos honorabilis haberetur, cœpit ei idem princeps quam multa quam grandia repro-mittere; idque ipsi potissimum jubet observare ut si sibi aliquid ex decessione et successione nobilium viderit contingere, id a se non tardet expetere, quandoquidem, ut asserebat, sibi commissæ Ecclesiæ potius quam alicui tyrannorum optabat conferre. Et hæc dater Theodelinus surda haud hauriebat aure, sed lento potius gradu quam concito, et opportune magis quam procaciter ad animi sui vota cupiebat scandere. Idcirco siquidem se nolle ab eo postulare, ut postea ipse asseruit, dissimulabat, ut si quando aliqua grandia deposceret, ea facilius ex tarditate petitionis obtineret. Religiosum id namque præcipue monachis asserebat officium raro infestare mendicando animos principum. Oppidum nimirum quod ejusdem ducis genitor, sicut superius meminimus, causa Normannorum ædificarat in Malliacensi insula, adhuc in ea tunc temporis habebatur: super cujus diuturnitate præfatus Pater gravi mœrore afficiebatur, illiusque potissimum eversionis causa Palatinus videtur. Siquidem valde metuebat ne post ducis decessum aliquis illud tyrannorum sequentis sobolis fraudulenter irrumperet, aque hinc quæque monasterio concessa vastaret, extirparet, dispergeret.

§ II. *Qualiter Guillelmus dux acquiescens ad requestam Theodelini abbatis, dedit castrum cum tota insula, ut in dictum castrum transferretur cœnobium, quod tunc temporis erat apud S. Petrum.*

Unde die quadam, dum primus anniversarius dies matris ageretur, et dux circa pia opera esset intentus, atque ob memoriæ ejus solemnem recordationem multis lacrymis fieret suffectus, post completas orationes mirabilis Theodelinus eum adiit, atque tum xeniis, tum blandimentis plus solito demulcens, ubi illum plene aliis repulsis negotiis ad se intentum conspicit: « Quoniam, inquit, dulcissime domine, decet me tibi tuisque omni vigilantia bona providere, ac mala futura quomodo evitentur præmonere; vellem, si adsit animo, aliqua tibi utilia, private tamen

perorare. Mox ergo eo annuente locum ad hoc aptum expetunt, demum quoque præfatus vir tale dicendi arripuit exordium: «Cum omnes, inquit, quos ad regni fastigium disponendum divinum sublimavit auxilium, iniquitatem fugere, avaritiam libidinemque ac si pestiferum virus perhorrescere, cæteraque superbæ membra a se eliminare, justitiam et pietatem colere, largitatem munificentissimam sine censu etiam prætere, continentiam et castitatem indesinenter inviolateque conservare, ac reliqua sanctæ humilitatis exercitia semper deceat adimplere; videris te potissimum, quem et parentum nobilitas et liberalis pietas decoravit, his studiis debere operam dare. Quæ omnia te exsequi velle istud erit argumentum, si ea quæ sub te Domino dicata sunt, te disponente in ampliorem erecta statum fuerint ac expolita, ne te decedente in sese retineant quod sibi verti queat in scandalum.» Cumque princeps iis attonitus, cur ista proposuisset diligenter inquireret, consequenter intulit ille: «Insula quidem, Pater reverende, cui nos pios genitorum tuorum conatus complens præfecisti, in sui fortiori parte, te teste, retinet castrum tuæ ditioni subditum, quod nisi, dum advivis, jubeas iri perditum, quandoque in tuo cænobio famulantibus futurum sit contrarium, nec intellectus concipere valet mortalium, sed si idem, vitæ causa perennis, nobis filiis tuis largiri placuerit, vere quod modo et nobis metus est mali, et quandoque suavis (sic) consilium poterit fore iniquum, vertetur ac manebit pauperitus Christi in refugium, efficieturque illo limes quo rapiatur cælum.» Igitur eo quod se manebat explicante, tum dux Dei omnipotentis, ut credimus, aspiratione commotus: «Si, inquit, illic alicujus magnitudinis erigere basilicam rite sponderis, et castello a me cum toto insulæ corpore, itemque præterea multo munere donaberis.»

Prius autem quam hæc contingerent vix octo solos emensi fuerant, cum vigiles castelli de quo agimus, per maximum luminis pharum, ad spheræ modum cochleatum, noctu super Malliacense cænobium cœlitus lapsum conspexerant, cujus splendore illustrati adeo exterriti fuerant, ut voce confusa socios assurgere, arma corripere, hostes insulam irrupisse, atque monasterium concremasse multo assererent clamore. Quorum ipsi clamoribus expegefacti concite assurgentes partem quidem luminis conspexerunt, illudque non humanum, sed divinum veritate cogente confessi sunt. Deinde nimirum nocte alia homuncio quidam arte piscator dum ad officium exercendum properaret, tres splendissimos viros luminum trium portitores eandem ecclesiam ingredi [vidit], ac per tres ferme horas eos utrum regrederentur præstolans, spe illa frustratus est. Itaque dum visiones hujusmodi fratribus ejusdem ecclesiæ revelarentur, sese a Domino visitari, locum quoque suum in brevi augmentari maturiores quippe profitentur. Nec multo post Patris Theodelini et ducis

A sæpefati confœderatio prælocuta et astipulata est. Sed jam res ipsa exsequenda videtur.

Porro vir Dei Theodelinus, ut dicere cœperam, ex verbis ducis quæ dudum speraverat effectui appropriare agnoscens, gaudii sui magnitudine ad vestigia ipsius corruens, et ut dicta chartis firmaret, supplex expostulavit. Cujus precibus dux haud segniter assensum præbens: «Quoniam, inquit, quæ expetis firme stabiliterque locanda sunt, repete quantocius propria, et quæcunque genitores nostri et nos cænobio tuo contulimus litteris manda, primaque scribatur ipsa qua a me hodie donaris insula; demum quoque una nobiscum Romana beati Petri apostoli adies limina; subjiciamque tum cænobium cœleste clavigero præsentem papa, et juncta ad se pertinentia; quatenus amodo et in perpetuum ab omni servitutis vinculo libera permaneant et absoluta, nulliusqua sint episcopi aut alterius monasterii ditione subjecta, præter Romanam principis apostolorum Ecclesiam, cui quotannis viginti solidos pro censu solvetis ac ponetis principali ejusdem ecclesiæ in ara, eritque munus hoc memoriale ad vestræ ecclesiæ subsidia, et ad hæc quæ diximus perpetuo conservanda.» Nec mora, post hæc a facie principis abbas se subripiens quæcunque imperata sibi fuerant litteris tradit die ipsa, eique principi offert, et ut firmet more solito coram optimatibus suis instantissime rogat. Quid multa? Princeps libentissime annuit, firmat chartam reliquisque nobilibus firmandum tradit, nomenque matris inter testatores ac si viveret, pro eo quod ejus anniversarius dies mortis agebatur, conscribere fecit. Et quidem tum ab Incarnatione Domini nostri Redemptoris millesimus tertius annusolvebatur, cum hæc mense Julio Pictavis agebantur, ac regnare Francis rex Robertus ferebatur. Facta autem est ad votum abbatis ac principis primum Pictavis eadem charta; sed subsequenti anno Romæ recitata ac roborata et in apostolico privilegio translata. Denique subsequenti tempore vir Dei Theodelinus secundum ducis voluntatem cum eodem Romam perrexit, et, præsentem eodem principe, quæ gesta fuerant Sergio papæ, qui tum sedi apostolicæ præerat, exposuit. Cumque Sergius an ita se res haberet a principe requireret, tum ipse assurgens ita esse asseruit, utque hæc privilegio auctoritate apostolicæ confirmaret votive sat supplicavit.

§ III. Qualiter fuit castrum destructum et cænobium astructum.

Papa vero desiderio viri alludens duo super hoc negotio jubet fieri privilegia, quorum unum sancti Petri perpetuo retimeret bibliotheca; aliud abbas in papyro more majorum scriptum deferret ad propria. Quæ ubi ad votum utriusque completa sunt, firmati viri benedictione apostolica ovanter repedarunt ad sua. Donaria sane quæ in privilegiis retinentur prætereo, quoniam hæc habentur in propatulo. Porro autem regrediens princeps oppidum funditus de-

struxit, atque designatis consequenter in locis, auctore Domino, futuri cœnobii fundamenta primus jacere cœpit. Quid multa? Tanta celeritate aiunt ædificium illud ad perfectionem venisse, ut post quatuor annos prioris monasterii fratres illo commigraverint, et aliquantum temporis in ligneis officinis habitaverint. Quæ officinæ postea opportune effectæ sunt lapideæ. Jam vero Malliacensis ecclesia non modice excreverat, fama que pulchritudinis et magnitudinis ejus per multa sese sparserat, cum Ber- no Burguliensis abbas qui Gautberto prælibato successerat, corporeo rejecto tegmine ad æterna demigrat. Post cujus decessum fratres ejusdem monasterii tanto viro orbatu Pictaviensem principem sæpefatum conveniunt, querimoniam allegant, casum exponunt, sui misereri, Theodelinum sibi Patris officio fungi debere implorant; Burguliensis ecclesie curam ad eundem principem ceu Malliacensis, quippe a se et a genitrice fundatæ, jure fundatoris pertinere toto affectu ingeminant. Quorum petitionem rationabilem idem princeps suspicatus patrocinium viri eis concessit, sed ea conditione quatenus se potissimum non abnegaret Malliacensi operi, illumque locum semper sibi attenderet specialiter commissum.

Multa denique ea tempestate eidem Patri, exceptis his duobus, licet invito commissa sunt cœnobio, quorum quidem alia per se regebat; alia vero probis ac religiosis fratribus injungebat disponenda. Et licet ab uno viro plures regi Ecclesias non esse canonicum sciam, idcirco tamen mihi non approbando referre rem placuit; sed ut per hæc quilibet agnoscat quanta in Theodelino discreta misericordia cum moderata prudentia vigerit. Videre namque mihi videor multiplicia in eo bonorum operum excrevisse exercitia, quem ita omnis ætas regularis disciplinæ amplectebatur reverentia. Nonne ergo si catervas fratrum cœnobiorum sibi submissorum ejus regimen toto affectu sitientium intueamur, Isaianum illud oraculum quodammodo: « Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum (*Isai. iv*), » animo mox in his non compensamus. Quam autem in pupillorum ac viduarum ex familia sancti Petri existentium consolatione largissimus, quamque erga famulos proprios, ut in adipiscendis bonarum artium officiis invigilarent sollicitus fuerit taceo, ne in immensum proteletur narratio: ea duntaxat quæ suscepti operis exigit dispositio, commemoro.

Ea siquidem tempestate millesimus decimus fertur ab Incarnatione Salvatoris emersisse annus, gerebatque urbis Pictavæ præsulatum Gislebertus, Francis vero imperabat Rotbertus, cum vehementissime mirabilis angebatur Theodelinus, quia, cum omnium bonorum affluentia abundaret Malliacensis locus, sola sanctorum deerant pignora quibus honoraretur atque defensaretur. Sed clementia insita

A summo principi ac domino omnium rerum, quippe cujus hoc est singulare privilegium ut pia piorum desideria plene perducatur ad effectum, super hoc satisfecit eidem in hunc quem paulo post, ipso donante, assignare decernimus modum. Prius autem tale quid narrabimus.

Abbas Angiriensis ecclesie illis diebus caput sanctissimum præcursoris Joannis Baptistæ Domini, quod antiquitus in eadem absconditum ecclesia ferebatur, levare, atque omni populo, quo ipsum caput vere Joannis esse fidem faceret, ostentare voluit, ac ad tale spectaculum inter reliquos Theodelinum Patrem, invitat. Adveniente itaque statuta die Angiriaco innumera plebs adfuit; sacerdotum denique et monachorum cœtus confluit inæstimabilis. Cumque ad rem peragendam ventum esset, et inter priores quosque persona cui tantus thesaurus elevandus committeretur idonea quæreretur, prosiliens præfatus vir e medio: « Si, inquit, o Patres, jubetis, dilectum cœlestis sponsi ego libentissime accipio, ac præ magnitudine sui ac reverentia multoties exosculatum vestris visibus repræsentabo. » Cujus professioni dum omnes alluderent, solemnem præmissa oratione ad sanctas gazas supplex accessit, detexit, omnique multitudini expositas per duarum ferme horarum spatium demonstravit. Quo expleto, dum eum recondendum omnes annuerent, diu multumque prolixam orationem simulavit, sanctisque edentibus unum in ore occulit. Verum mox condigno multatus verbere, nam tum oculorum caruit lumine: quæ fecerat, his, qui astabant, verecunde licet, reserat, deinde male amissam valetudinem confitendo digne secum reportat. Hæc pio ostentando viri voto erga sanctorum pignora inseruisse suffecerit. Jam vero stylum retorqueamus ad id quomodo desiderio ipsius satisfactum sit.

§ IV. *Qualiter, et a quibus personis, et a quibus locis, et quæ miracula facta sint, et quo loco translatum est corpus sancti Rigomeri.*

Igitur post terminum rei præscriptæ, dum ad propria remeasset is de quo agimus, causa intercessit qua eum Hugo Cenomanensis comes conveniret. Si quidem immincebant ipsi per maxima quæque negotia, quæ eo inconsulto, diligebat namque illum charitate libera, sibi timebat nocitura. Cumque ex omnibus quibus eum consulturum pararat egregie accepisset responsa, demumque ad invicem familiaria quædam alternarent colloquia, inter hæc et illa, comes, ut videtur Domino inspirante, abbatem rogat utrum sibi ad tanti operis supplementum boni afflueret ubertas, an se circumcingeret, uti in recentibus sæpe accidit, rerum tenuitas. At ille: « Plurimis, inquit, si de temporalibus disputas, bonorum ad explendum abundo omnium copiis, sed quid mihi ex iis solaminis, dum sanctorum pigneribus careo sacrosanctis? » Cumque allegantis modo nonnulla replicaret: « Sed quoniam mihi tibi que orta est hinc fabula, venerabile caput tuum deprecor, latissimo

memoriæ campos percurrendo retracta, ac si quid præuales, præbe unde sitis meæ ardor capiat refrigeria.» Ad hæc admodum attonitus comes primum quidem paululum verba faucibus occludit, deinde : « Quoniam, inquit, nequaquam hæc tui tantum reor petere causa, quin potius multorum commodi gratia, et, ut legimus, plus aliorum quam nostra nos quærere decet opportuna præsidia, tale quale postulas in quadam juris mei Ecclesia thesaurum progenitorum meorum reservavit industria, quo, tua obstrictus dilectione, me exspolio, tibi que hunc liberum concedo. » Fuit siquidem Jesu Christi servus vocabulo Rigomerus, cujus viri leguntur actus et apud nos crebris refulget miraculis, cujus forsitan nec famam acceperas hactenus. Mecum itaque aliquem arcani fidum custodem nec non et religione probatum dirigito. Ego autem ejus assignatione ad usquequo inferendus est locum digno, in quantum valuero, dignissimo prosequar obsequio. His auditis vir venerandus quanto tripudiavit gaudio, quamque festive summo Domino tantique boni largitori multipliciter innumeras repperit gratias reticeo, quoniam quidem summorum oratorum poemata his succumbere credo. Deligitur tandem communi consilio frater quidam et bonitate celeberrimus, et hujusmodi negotii, ut ferunt, ordinator peritissimus, comitique longe sub alio operis intimatione associatur. At ubi Cenomanicam urbem ingressi sunt, intimat monacho præfatus comes ut a sui consortio se subtrahat, et quoquo potuerit, ac si eum a se pepulerit, hospitandi gratia divertat ; rebus nocte decoloratis, ad sui suasionem legati se quam celerrime adeat. Hæc verbis ille ; factis haud aliter supplevit iste. Denique ingreditur ille comitatum, familiaribus se aliqua sanctorum loca expetere velle orationis causa simulat, sagmarios demum itemque sufficientem apparatus, prout longioris viæ necessitas postulasset, parari officialibus sub ejusdem noctis articulo imperitat. Finito autem die, cum omnes sui monitis ejus parando opportuna perstreperent, urbs vero omnis peregrinari eum velle opinaretur, rem nimirum subsecuturam nec ullus quidem levissime saltem suspicaretur, clam idem comes accersito secundum significatum fœdus fratre de quo superius dicebamus, una cum eo ecclesiam Rigomeri gloriosi penetrat, custodes quatenus rem oc-
culant, jurejurando obligat ; deinde, suppliciter præmisso oratu, ad glebam quæ sanctissimum prælibati Patris retinebat corpus appropriat ; postremo, patefactis ejusdem glebæ ostiis, sacrosanctos artus inde cum indicibili abstrahens reverentia in scriniis ad hoc opportune paratis transfert, omnique diligentia signat. Cumque hæc agerentur, subito inopina concrepant tonitrua, densissimaque coruscant fulgura, licet paulo ante temperies adesset quam serena. Mox quoque rei procuratores, præter comitem ac monachum, sese hinc subtrahentes, metu cor-

repti, conclamabant priori debere restitui loco sancta pignera, alioquin nequaquam evasuros hujusmodi discrimina. Quæ idcirco, ut credimus, divina egit potentia, quatenus is qui transferri conabatur, solidiori veneraretur et coleretur diligentia. Enimvero paulo post reddito sereno, volente Christo, congrue omnibus quæ res flagitabat dispositis, viri ecclesiam egrediuntur acceptoque itinere eadem die ad usque Andegavense oppidum mira celeritate proficiscuntur. Et, quoniam ipsa eadem die anniversariæ solemnitatis beati Albini episcopi urbis Andegavæ plebs festa relegebat, missæ adipiscendæ voto, sancti thesauri bajuli in basilica ejusdem sancti divertunt, scrinia deponunt, officium cujus causa ædem sacram adierant expetunt, sed quid tunc novi per exanimata nostri Rigomeri membra effecerit Arbiter supremus proferendum quam tacendum videtur gratius. Ut namque hinc paululum ludendo canam :

Virtus tecta parum refert, vitiumque sepultum. Porro autem dum sacrosancta mysteria præstolarentur viri, et scrinia, quæ, ut diximus, sacris erant pignoribus ditata, quodam ecclesiæ loco exposita haberentur, protinus quidam paralyticus pene omnis corporeæ valetudinis expers portitoris officio illo adfertur, casuque supra prædicta scrinia orandi gratia nescius quid in se retinerent recubans, plus solito obrigitur, deinde tet incommodi infestationibus agitur, ut sibi vitalem flatum amisisse videretur. Paulo post vero, mirum dictu ! stupentibus qui aderant omnibus, adest inopina salus, ac per mortui membra, viventi medela diu præstolata porrigitur. Quo patrato, dum plebs quæ illuc solemnizandi causa convenerat una cum meliorato ægroto exultaret pro miracule in Domini laudibus ; nullusque rei certitudinem agnosceret, præter comitem ac socios ejus ; ipsi autem timore Fulconis ejusdem urbis comitis, ad quem attinebat et Cenomanensis comitatus, de S. Rigomeri deportatione et ab eo collata ægroto sospitate conticerent penitus, prodigium illud magnifice beati Albini laudibus ascribitur. Verum sancti thesauri latores moras omnes rumpebant, acceptum iter studiose persequentes, sequenti die cœnobiū petivere Burguliense. Et quoniam Theodelinum præfatum Patrem illuc suspicabantur, nam sponderat occurrisset, atque adventum eorum opperiri valde sollicite, apparatus quoque nihilominus tantæ rei sufficientem vigilanter providere ; e sociis aliquem præmittunt, se adesse, itemque cuncta quæ optarant, auctore Domino Christo, gnaviter, sed et ultra quam sperarant, qui intimaret compleretur. Quo vir Dei accepto, quanto lætificatus est tripudio, quantoque exhilaratus jubilo, quando id alicujus expediet etiam rhetoris oratio ? Tandem accersitis ejusdem cœnobii fratribus, rem patefecit, atque ut sese ad susceptionem cœlestis protectionis præpararent supplex imploravit. Illi vero hoc solemnissime exsequentes omni studio receperunt, et

in ecclesia Burguliensi quam decenter exposuerunt, felices hos ponunt quibus tale Deus dirigebat patrocinium.

Interea Pater Theodelinus ipsa eadem hora quodam citissimo accito veredario, negotii totius seriem Malliacensibus fratribus intimavit, quidque ipso in procinctu exceptionis sitilæ providendum potissimumque procurandum necessario instaret litteris ordinavit. Cujus Malliacenses nutibus hanstis legatarios circumquaque emittunt, multorum populorum catervas, idemque monachorum et clericorum non minimum cœtum mira agilitate colligunt. Nocte interim illa qua emigrata sacrosanctæ gazæ Malliacensi monasterio erant inferendæ, quidam fratrum in eo quiescens, Barcinous natione, Tezo nomine, immensum luminis splendorem ab Oriente in somnis emergere [vidit], deinde pedetentim omne cœnobii corpus complere, nec multo post innumeram populorum frequentiam undique concurrere, ac mirum nescio quid in eodem lumine suspensam expectare, idemque sibi quasi submurmurando promittere. Et ipsum quidem hactenus beati Rigomeri latebat adventus. Si autem mortalium somnis nostra conjectura digne porrigitur, videtur haud absurde non unius tantum illius diei solemnem lætitiā, quin potius largifluam bonorum omnium affluentiam ac ægrotantium non solum carne, sed etiam animis consolationem, quam ad beati Rignomeri suffragia concurrentibus confert Dominus, portendere optatam. Verum ubi latores superius assignati una cum Theodelino venerando pretiosissimam gemmam Malliacensi insullæ intulerunt, clamor ingens utrinque oboritur, adest sacer conventus fratrum, hinc quoque et inde multiplex frequentia turbarum laudem Domini undique resonantium: ministri necnon, cum crucibus et cereis circumstantibus aliis, humeris ovantes sanctum corpus imponunt, reliqua vero multitudo, flexis poplitibus, Rigomeri gloriosi cum multis lacrymis, oppida licet exoptarent, rogitant patronicum. Tandem sane supplicatione debita completa, antiphonaque imposita, Malliacensi inducunt ecclesiæ jam olim a Domino prædestinata charismata, circumquaque concrepante lætitiā. Et quoniam major ejusdem ecclesiæ crypta infecta adhuc his diebus manebat, in dextra membro componunt omni cum diligentia, quo sanctæ Dei Genitricis ac perpetuæ Virginis habetur et ara.

De miraculis sane deinceps per cum ibidem gestis, quæ tot ac tanta sunt ut ea plene referre nullus hominum, ut aiunt, sufficiat, ad præsens quidem tacemus; si vitam autem Deus dederit aliquantulum longam, quæ vel quanta seniorum probatissimorum assertione de his accipimus, quolibet sermone, ad laudem Domini nostri Jesu Christi, qui fecit quæ futura sunt, exarare aggrediemur. Terminum autem istic, quoniam et brevitatem nostri ingenii et narrationem paulo amplius quam decuerit forte protelatum mensuramus, terminum, inquam, chartulæ

A posuissemus, nisi adhuc paucula capitula huic ordini necessaria subjungere congruum decrevissemus. Composito igitur sancto Domini loco et ordine prætitulato, adhuc inconcussa perstabat beatissimi Aquitanorum patroni Hilarii basilica, quam præcedenti libellulo ædificavimus coram principis aula. In qua nonnulla patrata feruntur miracula, quæ, dum compendio operam damus, satius ducimus reticenda. Porro vero in sæpe taxato cœnobio, quidam Constantius, cui agnomen erat Brizaldus, proposituræ officio potiebatur, quoniam sæcularium expeditionum industrius apprime putabatur. Hic ergo die quadam Theodelinum patrem conveniens, multitudinem ecclesiarum insulæ omnino exprobrabat, atque conquerendo aliquam earum merito convellendam garriebat. Cujus primum suggestionibus vir Dei resultans, postmodum vero ejus instigationibus addictus, ejus voluntati rem dimisit. At ille inde egressus, multitudinemque virorum colligens ad ecclesiam beati Hilarii accessit, eamque funditus evertit. Quantum nimirum ejus Domino grata fuerit opera, ultio detexit manifeste subsecuta. Namque nec dum penitus corruerat paries ultimus, cum ecce idem præsumptor monachus lethali morbo correptus, de equo cui incederat proruit, denique caduco incommodo est fatigatus. Postremo grandi emenso intervallo parumger cessante morbo respiravit, et quæ erga se gesta fuerat, dum ipse nesciret, a videntibus accepit. Tum itaque publice se peccasse, se gravissimo errasse confessus est; deinde officio famulorum ad monasterium defertur, casus ejus Patri ac fratribus reseratur. Quo audito validus omnes timor corripuit, communique consulto ad locum dirutum aliquos e fratribus Dominum reverentes dirigunt, altarisque lapides et cæmentum quod intactum remanserat caute nimie colligere, atque in monasterio ad se afferre præcipiunt. Illi quidem alacres obaudiunt; isti vero ipsum idem altare in capite designati monasterii in honorem ejusdem sancti Hilarii erigunt. Frater sane ille cujus temeritas locum profligaverat, quatuor quidem, ut aiunt, menses superstes exstitit, nec tamen aliquod doloris levamen adipisci promeruit. Sed et Patri sæpe taxato Theodelino, sicut in prima fronte multa prospera, ita e contrario juxta vitæ terminum nonnulla obviavere adversa.

D Et primo quidem rerum possessarum creberrima et gravissima damna, deinde suo corpori, ac familiarum amicorum prosperitati pene importabilia ingruerant incommoda; postremo dum ipse noctu decubaret in domo infirmorum, cogente necessitate ægri tudinis prævalida, subito evaginatis gladiis, duo quidam servorum ex sancti Petri familia, quorum alter Hercambaldus, sequens vero Galterius dictus in baptis mate ejus filius erat, super eum iruunt, mortem inferre gestiunt omni audacia. Tum autem quam Dominum timuerit idem Pater liquido claruit, dum cervice extra stratum exerta neque veniam

aliquam deprecans, nec verbum aliquod pro ereptione sui protulit, sed ac si mutus regulare silentium custodivit. Tandem vero, donante Domino, qui circumjacebat, horrore nescio quo propulsi evigilantes, fures adesse deprehendunt, effugant, et a timore hominem liberant. Rursus quoque Pictavis e simili discrimine a dissimilibus personis illato mirabiliter divina eripuit dignatio. Præterea multa sibi accidere infestissima, quæ incredibili toleravit sufferentia. Sed exsequamur proposita, omittentes ista. Ea vero tempestate quidam ditissimus vir vocabulo Ainricus multis muneribus, multis blandimentis Patrem Theodelimum circumveniens, ab eo ut ecclesiam ad portum Malliaci construeret impetravit. Impetravit heu proh nefas! et Simoniace ædificavit. Sed de hoc satis sit dictum.

Verum dux de quo in superioribus dicebamus cum de Patris Theodelini propectu loqueremur, sexagesimo primo, ut fertur, ætatis anno, regni vero trigesimo septimo, filiis in principatu relictis anno ab Incarnatione Domini et Salvatoris nostri millesimo trigesimo defungitur, atque in Malliacensi claustro honorifice sepelitur. Post cujus decessum quindecim venerabilis Pater Theodelinus annis in corporea carne mansit, atque millesimo ab Incarnatione Domini ac quadragesimo quinto anno Kalendaris Januarii apud Burguliense cœnobium sanctis mysteriis initiatus, corpus terris, spiritum reddidit sæculis æternis, Abrahæ, ut credimus et optamus, sinibus locatus, Christi fruitur bonis. Cui succedens vir mansuetissimus et humilis vocabulo Umbertus quindecim annis Malliacense cœnobium sat mode-

stie rexit, atque patientiæ et longanimitatis suæ clarissimum charissimis filiis specimen relinquens, millesimo sexagesimo anno ab Domini Incarnatione vivendi finem fecit.

Post hunc quoque eidem regimini quidam præfuit Goderannus, natione, uti ego accepi, Gallus, alterius quidem monasterii monachus; sed necessario, ut multis videtur, illuc exstitit subrogatus. Nam de eo tenet sermo quod, si rebus tum gestis quando electus est digna imponatur consideratio, vere, secundum viri prudentis assertionem, ipse in tempore iræ factus est reconciliatio. Sed quoniam dum hæc scribimus adhuc humanis interest rebus, ejus ex actibus silentium nobis indicimus, ne adulatoris notam incurramus. Utruma utem amore Domini an odio dignus sit posteris judicandum servemus:

Hic rivulum verbi libuit defigere nostri.

Ne protracta nimis tedio sit pagina doctis.

Alia manu: Et est notandum quod Guillelmus fundator Malleacensis in fine dierum suorum effectus est monachus, et tempus totius vitæ suæ fuit 71 annorum, et obiit ac sepultus in choro dicti loci, anno Domini 1019.

Cum oraculum vatis divinitus inspirati ut laudare Dominum in sanctis ejus atque in virtutibus ejus merito debeat humana propago, adhortetur, quandoquidem holocausta laudis, bono animo emissa aditus quodammodo fit, quo sibi unigenitus filius ostendatur Filius Dei qui passim in divinis lineis aut salutare Dei dicitur, eo quod salvos faciat suos, aut brachium sive dextra: *Cætera desiderantur in codice ms. quo usus sum.*

ANNO DOMINI MLXXIII.

ALEXANDER II

PONTIFEX ROMANUS.

NOTITIA HISTORICA IN ALEXANDRUM II.

(GIACONI, *Vitæ et Gesta Romanorum pontificum et cardinalium*, II, 217.)

Agebatur annus salutis sexagesimus primus supra millesimum, cum, Nicolao II vita functo, ingens seditio de novo pontifice deligendo clerum populumque Romanum invasit. Alii enim, Cæsare Henrico inconsulto, pontificem dicere constituerant. Alii vero more per id temporis in aliquot Romanorum pontificum creationibus usurpato, et Cæsaris voluntate pontificem creari patebant Ruorum caput Hugo Candidus, Tridentinus, presbyter cardinalis tituli Sancti Clementis erat. Cæsar, maximo episcoporum conventu Basileæ habito, auctoribus maxime Giberto Corrigha Parmensi, Cæsarcæ aulæ cancellario, Placentino, et Vercellensi episcopis, Cadaloum Palovicinum, episcopum Parmensem, absentem ad suum episcopatum, summum pontificem designari curavit. Qui, electionis decretum probans, Honorii II nomen accepit, eique Cisalpini omnes episcopi obtemperaverunt. Quæ dum in Germania gererentur, cardinalium et populi Romani pars major, auctore Hildebrando archidiacono qui unus omnium maxime laboravit, Anselmum, de Bædagio nobilem, Mediolanensem, doctrina et vitæ integritate illustrem, Aselnts viri olim in ea urbe primarii filium, tunc episcopum Lucensem etiam absentem, Romanum